

Mauss előfutára

Somló Bódog és az ajándék kérdése

1. Vajon az a tény, hogy az európai tudat kialakulóban van, nem vonja-e maga után, hogy járatossá váljunk az antropológia viszonylag közeli múltjában annak érdekében, hogy kilépjünk a domináns nemzeti entitások által szabott szűk korlátok közül? Ahhoz, hogy elinduljunk ebbe az irányba, az első feladat megismerni olyan, nagyrészt feledésbe merült életműveket, amelyek egyébként nagyon lényegesek lennének az emberről és a társadalomról folyó aktuális vitákban.
2. Természetesen például a francia szociológiai iskola, amelynek többek közt Durkheim és Mauss is tagja volt, már önmagában véve is teljesen európai jellegű, ahogy ezt a *L'année sociologique* és az iskola tagjai által kiadott önálló művek is tanúsítják, hiszen nyitott volt korának minden tudományos eredményére. De vajon nem kivétel, amiről beszélünk? Csak a domináns angol és persze másodlagosan francia nyelvű közlemények tették az antropológiát rendkívül gyorsan önálló társadalomtudománnyá. Mindazon intellektuális teljesítmény azonban, amely kívül esett az angol vagy francia nyelvű tudományosság határain, a szó szoros értelmében elveszett, vagy a beavatottak szűk körére korlátozódott.
3. Ugyanez a helyzet számos német nyelvű munkával, amelyek közül több is helyet érdemelne a jelentős antropológiai művek listáján. A történelem viharaiából adódóan a német tudományosságon kívül is van néhány kutató, aki jobban ismeri ezeket az eredményeket (lásd például Köcke 1979).
4. Hogy ne csak általánosságban beszéljünk erről a szelektív mechanizmusról, amely az antropológiai tudást létrehozta, az ajándék kérdése kiváló példának ígérkezik. Napjainkig minden, az ajándék kérdését taglaló elméleti munka főleg Boas és Malinowski empirikus munkáiban és az elméletalkotó zseni, Mauss műveiben találja meg kiindulópontját.

Eltitkolt szerző?

5. Ha azonban figyelmesen olvassuk a *Tanulmány az ajándékról* számtalan jegyzetét, amelyeket – úgy tűnik – maga Mauss is csak a kutatóknak szánt (Mauss 1973:149), a figyelmes olvasó meghökkenve fedezheti fel, hogy maga Mauss is beismeri: volt előzménye az ajándék elméletének és fogalmi rendszerének kidolgozásában. Mauss úgy véli, hogy Somló (1873–1920)¹ a *Der Güteverkehr in der Urgesellschaft*ban (*A javak cseréje az őstársadalomban*, 1909) „ezekről a tényekről nagyszerű fejtegetést közöl, és egy olyan észrevételt tesz (156.), mellyel ugyanabba az irányba indul, amerre mi” (Mauss 1973:150).
6. Ha szükséges, egy másik vallomás is megerősíti Mauss állításának helyességét. Polányi Károly (1886–1964) ugyanis egy magánlevelében egyértelműen alátámasztja Mauss célzását.²
7. E két tanúvallomás ellenére Somló gyakorlatilag nem hagyott nyomot azon a tudományterületen, amelyen belül Malinowski, Thurnwald, Mauss, Polányi és mások klasszikusnak számítanak. De hát miért maradt Somló ismeretlen, miután ketten is elismerték teljesítményének fontosságát?³ Nem kellene ezért elsősorban Mausst és Polányit hibáztatni? Nem ők felelősek tulajdonképpen ezért a felejtésért?
8. Először is felelős Mauss, aki csak erre a rövid lábjegyzetre szorítkozott Somlóról anélkül, hogy pontosabban utalt volna magára a műre. Ráadásul a *L'année sociologique* 1910-es évfolyamában is csak egy rendkívül rövid recenzió mutatta be a *Der Güteverkehr in der Urgesellschaft*ot.

Simiand, a *Gazdaságszociológia* rovat felelőse írta, és ez a bemutatás nem tárgyalta érdemben Somló művét.

9. 1927-ben Maunier, a francia szociológiai iskola egy másik képviselője a *L'année sociologique*-ban *Recherches sur les échanges rituels en Afrique du Nord* (A rituális csere kutatása Észak-Afrikában) címmel publikált tanulmányt. Ennek bevezetőjében a „csere primitív formáiról” szólva megjegyezte, hogy „a javak cseréjének eredetét célzó kutatás” valójában nem túl előrehaladott. Ugyanitt megemlítette, hogy „azért mégis elég bő irodalom van a csere eredetéről és archaikus formáiról”, de beírta néhány utalással többek közt Somló művére (Maunier 1927:12).
10. Ugyanígy Polányi esetében sem került nyilvánosságra Somló érdemeinek elismerése, hiszen a legkisebb célzást sem tette Somlóra és munkájára az említett magánlevele után keletkezett szövegekben sem, ahogy levelében is csak „szűkebb baráti körben” tartotta feladatának Somló iránti tiszteletének kifejezését.
11. Nem maradt más, mint hogy megállapítsuk: Mauss és Polányi lakonikus megjegyzései elegendő utalást hordoznak, hogy egy félreértett, ismeretlen szerző valódi teljesítményét értékeljük.

Túlhaladott mű?

12. Mauss és Polányi kedvező álláspontja ellenére azért első látásra Somló munkássága belesimul a korszakba, ezért úgy tűnik, ma már csak történeti értékkel bír.⁴ Túlhaladott szövegnek láthatnánk, vagy jobb esetben olyan műnek, amely sokkal többet érdemelne egy említésnél az antropológia tudománytörténetében. Somló erőlködése, amely arra irányult, hogy saját néprajzi példákat hozzon a „legprimitívebb” társadalmak szemléltetésére, elegendőnek bizonyulhatna munkássága egészének diszkreditálására.

„Die Urgesellschaft”

13. Somló nézeteit arra alapozza, hogy meghatározható egy kronologikus kiindulási pont a társadalmak fejlődését tekintve. Ez az evolucionista szándék világosan látszik a német *Ur-* [’ős-] előtagon, amely az emberi történelem kezdetére utal. Somló így azt remélte, hogy kutatási területét „a társadalmi fejlődés legalacsonyabb fokán állókra”, azaz „a primitívek közt a legprimitívebbek” vizsgálatára korlátozhatja (Somló 1909:3, 5).
14. Ezt a felfogást a korban mindenki osztotta. Ahogy maga Mauss sem kerülte el, hogy ilyen spekulatív módon osztályozza a néprajzi megfigyelés tárgyává tett társadalmakat. Szerinte léteznek olyan társadalmak, amelyek kétségtelenül „valamennyi közt a legsőbbrendűek” (Mauss 1968:427, 500). Ugyanígy Lévi-Straussnál is találunk hasonló evolucionista szóhasználatot. Például azt írta, hogy az „Andamán-szigetek lakói az egyik legprimitívebb ismert szinten élő nép” (Lévi-Strauss 1967:64).
15. Tehát mi sem természetesebb annál, mint hogy a történelem evolucionista felfogása megjelenjen Somlónál. De – ellenben másokkal – ő nem törekedett arra, hogy egy konkrét vagy abszolút kezdőpontból induljon ki, ahogy azt az ortodox evolucionizmus teszi.⁵ Ugyanígy óvatosan Somló azt állította, hogy az *Urgesellschaft* szót csak „relatívan” lehet értelmezni. Tulajdonképpen „a társadalmi fejlődés legalacsonyabb általunk ismert szintjéről van szó” (Somló 1909:4).
16. Ám a valódi kérdés, hogy milyen példákat válasszunk ki az ismert néprajzi leírásokból, hogy belevághassunk egy ilyen szint „rekonstrukciójába,” Somló kifejezésével élve: tudjuk, „kik a primitívek közt a legprimitívebbek” (Somló 1909:5). Még ha az ilyen besorolások kritériumai

változnak is a különböző szerzők esetében, mégiscsak körvonalazódik egyfajta konszenzus, amely szerint többé-kevésbé ugyanazokat a csoportokat sorolják a primitívek közé. A legáltalánosabban elfogadott kritériumok Spencer, Morgan, Tylor, Frazer és mások alapján a következők: „nagyon kezdetleges politikai szerveződés, elszigeteltség és akár a kultúra teljes hiánya” (lásd Somló 1909:9).

17.

Az olyan nézetek, mint Somló evolucionista modellje, erőteljesen megkérdőjelezhetők. De másokhoz hasonlóan ő is úgy gondolta, hogy visszamehetünk az időben a történelem korai korszakaiba azon néprajzi adatoknak köszönhetően, amelyeket a primitívnek nevezett kortárs társadalmakról gyűjtöttek. Számára azonban – ahogy különben Mauss számára is – ez a „szakaszokra” vagy „lépcsőfokokra” osztott társadalmi evolúció nem megkérdőjelezhetetlen tétel, sokkal inkább a tudományos megismerés eszköze, hogy olyan ma is alapvető kérdéseket tárgyalhasson, mint ember és társadalom kapcsolatának összehasonlító vizsgálata.

A javak forgalma

18.

Természetesen Somlónak nincs ugyanolyan határozott és elméletileg megalapozott célja, mint Maussnak, aki a *Tanulmány az ajándékról* elején két kérdéssel indít. Somló nagyon szerény célkitűzése, hogy bemutassa az anyagi javak forgalmának különböző formáit, nagy hangsúlyt fektetve arra, hogy a „gazdasági problémákat” ne korlátozzuk a termelés szférájára. Ez azt jelenti, hogy Somló nem követte kora antropológiai nézeteit, melyek szerint a teljes gazdasági szektor a termelésre, sőt akár egyenesen a technikára korlátozható (lásd Koppers 1915–1916:615–616).

19.

Jóllehet ezen nézettel nem szállt nyíltan szembe, Somló tekintetbe vette, hogy egy társadalom gazdasági jelenségeinek megismerése kötelezi a kutatót többek közt azon kérdés megválaszolására is, hogy „mi történik a javakkal a termelés és a fogyasztás között” (Somló 1909:3). Határozottan állítja, hogy a javak forgalmának létezik egyfajta rendszere az emberi történelem állítólagos kezdetétől fogva, tehát a törzsi csoportok, amelyeket a legprimitívebbként tart számon a kor néprajzi véleménye, „teljes gazdasági rendszert működtettek, amelyben megvalósult a javak forgalma” (Somló 1909:4). Ezáltal „kölcsonös gazdasági függést” hoztak létre mind a csoportok, mind az egyének szintjén (Somló 1909:177). A szerző szándéka tehát nemcsak egy-két konkrét forma felvillantása volt, hanem „átfogó képet” akart adni „a javak forgalmának csatornáiról” (Somló 1909:4). Somló megállapította, hogy a szociológia valójában nem vette figyelembe ezt a komplex valóságot (lásd Somló 1909:164).

20.

Somló igyekezett bemutatni egy ilyen forgalom kiterjedését és jelentőségét mind a törzsi, mind a törzsek közötti szinten. Ez vezette őt arra, hogy megcáfolja a gazdaság máig érvényes hitvallásának állítását, mely szerint a javak forgalmának előzetes feltétele lenne a munkamegosztás. Ellenkezőleg, Somló a javak forgalmában primer, míg a munkamegosztásban másodlagos jelenséget látott (Somló 1909:165).

21.

Okfejtését egy banális néprajzi kérdés felvetésével indította: „a társadalmi fejlődés legalacsonyabb szintjén hogyan jutnak el a termékek az egyik embertől a másikig, vagy az egyik csoporttól a másikig?” (Somló 1909:3.) Így számba kellett venni és elemezni kellett azokat a tárgyakat, amelyek gazdát cserélnek, a sokféle rokoni kapcsolatot, a házasságot, valamint vizsgálni kellett a „tudatos gazdasági cselekvéseket” és a „hagyományos szokásokat” (Somló 1909:4). Somló figyelmet akart fordítani a „totemképzetekkel kapcsolatos” tárgyak, mint például a „csurunga” cseréjére, ideiglenesen eltekinve attól, hogy milyen hiedelmek fűződnek hozzájuk (Somló 1909:59).

22.

A mű elejétől kezdve világosan megjelenő empirikus álláspont ellenére Somló felismerte, jóllehet kutatásának tárgyát a gazdasági jelenségek képezik, mégsem tekinthet el attól, hogy „az ember gazdasági tényeket jelentős mértékben ötvözve találja jogi normákkal, erkölcsi normákkal és a vallásos szertartások, valamint a hit elemeivel”. Ráadásul „nincs semmi, amire joggént

[...] kizárólag vallásként vagy csupán gazdaságként tekinthetünk. Minden szorosan összekapcsolódik.” (Somló 1909:45.)

A néprajzi adatok

23. Az állítólagos ősi közösség, vagyis az *Urgesellschaft* jellemzésére a Somló által kiválasztott csoportok között kivételes példát jelentenek az ausztrál törzsek Spencer, Gillen és Howitt, valamint néhány más szerző néprajzi műveinek köszönhetően.
24. Egy, a 18. században nagyon elterjedt nézet szerint az emberiség fejlődésének első, vad szakaszát az amerikai indiánok reprezentálták. A már Locke által is kifejtett álláspont szerint „kezdetben tehát az egész világ Amerika volt” (Locke 1984:213). A 19. század végére, illetve a 20. század elejére az indiánok helyét valahogy átvették az ausztrálok, akik tulajdonképp úgy jelentek meg, mint „a legeslegfejletlenebb társadalom” (Mauss 1973:314). Még Freud is így írt: „Külső és belső okaim vannak rá, hogy összehasonlításom tárgyául ama néptörzseket válasszam, amelyek az etnográfusok leírása szerint a legelmaradottabb és legnyomorúságosabb vad népek: a legifjabb világrésznek, Ausztráliának őslakóit [...]” (Freud 1981:10).
25. Az ausztrál példákon kívül Somló sokkal kevésbé részletesen ugyan, de hivatkozott másokra is a világ legkülönbözőbb tájairól, szóba került Tűzföld, a Fülöp-szigetek, Dél-Afrika, Mexikó, Brazília és még az Andamán-szigetek is. Nem feledkezett meg a tasmániaiak tragikus esetéről sem, akik kiirtásukat megelőzően Mauss szerint szintén „mind közül a legalsóbbrendű társadalmak” képviselői közé tartoztak (Mauss 1968:500). Ezt a szövegrészletet Somló is idézte álláspontjának alátámasztására (lásd Somló 1909:71).
26. Hogy teljessé tegye a listát „az emberiség legelmaradottabb fokát” alkotó társadalmakról, Somló röviden megemlítette az európai őskort is, hogy igazolja a javak forgalmának egyetemes voltát. Ugyanezért utalt olyan törzsekre is, amelyek „kicsit magasabb szinten vannak” (Somló 1909:147). Egyszerűen csak azt igyekszik bemutatni, hogy az „alsó szinten” igazolt forgalom fontossága egyre nő. Ez a gondolat beleillik az evolucionista hitvallásba, amely szerint a javak forgalma már nyilvánvalóan jelen volt, majd párhuzamosan fejlődött a társadalmi élet más területeivel.

Elméleti eredmények

27. A Somló által tárgyalt különböző témák közül, amelyeket saját néprajzi példáira alapozott, több csak rövid említést érdemel. Ezek ma már „vakvágánynak” tűnnek. Ebbe a kategóriába tartozik a „kasztok eredete”⁶ a néma kereskedelem,⁷ az „öröklési jog kezdetei”, valamint a magántulajdon elterjedését taglaló részletek.⁸ Viszont egyrészt kritikai álláspontja indokolja Mauss és Polányi elismerését, amelyet azon nézetekkel szemben tanúsított, amelyek a primitív társadalmak jellemzésekor kommunizmus és individualizmus szembeállításában gondolkodnak, másfelől pedig az, hogy a primitív társadalmakat az ajándék általánosított rendjeként fogta fel.

Primitív kommunizmus vagy primitív individualizmus?

28. Somló egyértelműen elhatárolódott ettől a két szélsőséges nézettől, amelyek erőteljesen jelen voltak a korabeli néprajztudományban, és amelyek megkérdőjelezték – mindegyik a maga módján – az állítólag legprimitívebb társadalmakban a javak csereforgalmának még a létezését is. Más szóval könyvében mindvégig cáfolta az állítólagos „primitív kommunizmust” és az ennek analógiájára „primitív individualizmusként” vagy „primitív egoizmusként” leírható jelenség létezését. Megfellebbezhetetlenül ítélte el ezt a két egyoldalú, egymással ellentétes nézetet, ame-

lyeket téves felfogásnak tartott az archaikus közösségekről. Ez a két álláspont azonban nemcsak Somló korában volt meghatározó, hanem tovább élt, s több mint egy évtizeddel később is létezett, ahogy azt például Malinowski és Mauss reflexiói mutatják. Ez a két megközelítés azon a meggyőződésen alapszik, hogy a javak forgalma ismeretlen volt az emberiségnek ebben a kezdeti, tulajdonképp társadalom előtti stádiumában.

„Sem a tied, sem az enyém?”

29. A primitív kommunizmus eszméje olyan jól ismert gondolatokon alapszik, mint például a személyes tulajdon teljes hiánya egy kis, lényegében önellátó csoporton belül, egészen addig a pontig, hogy nem tettek különbséget az „enyém” és a „tied” közt.
30. Somló nem tehetette meg, hogy az emberi társadalom első szakaszainak jellemzésekor ne hivatkozzon a primitív kommunizmus elméletének reprezentatív szerzői közül marxista tudósokra, például Engels *A család, a magántulajdon és az állam eredete* című művére vagy Lafargue munkáira a tulajdon evolúciójáról. Somló még Letourneau-t is idézte, aki szerint „az összehasonlító néprajz tanúsítja, hogy a primitív klánok körében, ahol még minden mindenkié, a kereskedelem ismeretlen” (lásd Somló 1909:175).
31. Somló hivatkozhatott volna Durkheimre is, hiszen ő az emberiség kezdeti korszakában a „kollektív típust” tartotta dominánsnak, s úgy gondolta, hogy a „kommunizmus [...] annak a sajátos kohézióknak a szükségszerű terméke, amely az egyént feloldja a csoportban, a részt az egészben” (Durkheim 1986:154).
32. Ezek a kérdések antropológiai viták tárgyai voltak még az 1920-as években is. Lowie *Primitive society* című összefoglaló munkájában sokat foglalkozott a „primitív kommunizmus” kérdéssel, amelyet ő a magántulajdon „közvetlen antitézisének” tartott (Lowie 1970:206).
33. Ezek szerint a primitív közösség tulajdonközösséget alkotna, amely így nem engedne teret a forgalom semmilyen formájának. De ez a kommunizmus Somló szerint sokkal inkább egyes javak „szigorúan szabályozott”, többé-kevésbé egyenlő elosztásával kapcsolatos. Tehát más javak magántulajdonba kerülhetnek. Somló véleménye szerint a „primitív kommunizmus,” jóllehet nagyon bizonytalan fogalom, még mindig „sokkal közelebb áll az igazsághoz,” mint a másik véglet, az individualizmus (lásd Somló 1909:176).
34. Nem meglepő tehát, hogy ma is találkozunk ezzel az elképzeléssel, különösen a vadászó-gyűjtögető társadalmak összehasonlító etnológiai vizsgálatában (lásd például Lee 1988; Barnard 1993).

Karl Bücher egoista embere

35. Somló elvetette, méghozzá sokkal radikálisabban a gazdaság vagy tágabban az archaikus közösség „eredeti formájának” individualista magyarázatát is. Ennek a felfogásnak alapműve Karl Bücher (1847–1930) munkája, amelynek jelentős befolyása volt a 19. század végén és a 20. század elején (Bücher 1898).⁹ Bücher szerint mindenfajta gondolkodás kiindulópontjának az „abszolút individualista gazdaságnak” kell lennie. Ez egy egoista bennszülött képe, amely alól az egyedüli kivétel a gyermek és az anya közti kapcsolat (lásd Somló 1909:168). Olyan fejlettségi fok, amely „a szükségletek egyéni kielégítése” vagy még szorosabban véve „az önálló táplálék-szerzés szintje”.
36. Bücher meggyőződése, hogy „a bennszülött csak magára és csak a jelenre gondol” (lásd Somló 1909:168; Köcke 1979:123–124; illetve Kahn 1990:237). Alapjában véve számára tulajdonkép-

pen nem is létezik az archaikus közösség, hiszen az emberiségnek ezt a korai időszakát „gazdaság előttiként” tehát „előtársadalmiként” definiálta. És a hagyományos evolucionizmus szerint a „primitívek közt a legr primitívebb” csoportokról szóló néprajzi leírások megmutatnák ezeknek az ősi szokásoknak a továbbélését (Somló 1909:169, 171–172).

37.

Bücher szerint a kereskedelem szempontjából a gazdaság minden jellegzetes alkotóeleme hiányzik, kezdve a jövőhöz való közönyös viszonyulással, ahogy „az emberiség fejlődésének kezdetét olyan időszaknak látta, amelyben tisztán ösztönös szükségletek kielégítése történik”, és addig ment el, hogy megkérdőjelezte az ember tisztán gazdasági természetének eszméjét. Összefoglalva: a „benszülött” egoista, durva és gondatlan lenne, a jövő cseppet sem érdekelné. Vagyis az „enyém” és a „tiéd” fogalma szorosán az egyénhez kötődne, de az átadás legkisebb lehetősége nélkül. Tehát „a birtok a birtokossal együtt sírba száll” (Büchert idézi Somló 1909:173).

38.

A „primitív” ember erről az első szintről, az „előgazdasági” fokról átlépne arra a fokra, ahol a „háztartások önellátók”. Ezt Bücher maga úgy határozza meg, hogy „csak az egyéni termelés létezik, a csere ismeretlen”, és „a javak ott kerülnek fogyasztásra, ahol előállították őket” (Büchert idézi Godelier, éd. 1974:77).

39.

E szerint a megfogalmazás szerint az „előtársadalmi” életet a szigorúan vett egyéni gazdálkodás, illetve a háztartások önálló gazdálkodásának két szakasza határozza meg. Ezt az elképzelést a kortársak természetesen határozottan elutasították. Somló szerint ellenkezőleg, az egyén – ahogy a család is – szükségszerűen egy „felsőbb szintű gazdasági egység” része, amelyet azonban nehéz pontosan definiálni a rendelkezésre álló néprajzi források alapján.

Az archaikus ajándék komplexitása

40.

Megszabadulva a primitívnek mondott társadalomnak ettől a két leegyszerűsített képétől, amelyet egyszerűségével és elementáris természetével jellemezhetnénk, és amely szerzőnk korában és még sokkal később is nagyon népszerű volt, Somló egy alapjában véve komplex ősi közösséget vázolt fel. Szerinte ez a közösség – többé-kevésbé kifejezésre juttatva – valójában nem egalitárius. Kulturálisan meghatározóak ugyanis a biológiailag adott nem és kor, az affinális és a vérrokonság, valamint nem feledkezhetünk meg a „főnökökről” és a „fontos” emberekről sem, akik jogi alapú egyenlőtlenséget implicálnak, és akiktől az anyagi javak forgalmának dinamikája ered. A személyes státusok ilyen elrendeződésére alapozva Somló megkísérli meghatározni a gazdaság körforgásának társadalmi formáit. Egy mozgásban lévő társadalmat akar megérteni, vagy még inkább egy, a javak közvetítése révén megvalósuló módját az együttlétnek és az együtt cselekvésnek.

41.

Somló szerint ezek a formák nem függetlenek egymástól, hanem inkább variánsai az ajándékok megszervezett rendszerének. Három forma segítségével számolhatunk be az ősi ajándék logikájáról, változékony és paradox természetéről és komplexitásáról. Más szóval az anyagi javak forgalmát a törzsi és a törzsek közötti szinten a „leadási kötelezettség”-^{*} (*Abgabe-Leistung*), az „adókötelezettség” (*Tribut-Verpflichtung*)¹⁰ és az „ajándékcsere” (*Geschenkausch*) alkotja.

Az aszimmetrikus ajándékok

42.

Mind a „leadási kötelezettség”, mind az „adókötelezettség” teljesen egyértelműen aszimmetrikus viszonyokra utal, amelyek tetten érhetők a használati és értéktárgyak átruházásában a különböző társadalmi tevékenységek, szertartások és rítusok keretében. Mindenesetre – jelentős heterogenitásuk ellenére – hierarchikus természetű viszonyokról van szó, amelyek azonban kölcsönös kötelezettségekkel váltak. Ezek az aszimmetrikus ajándékok mind családon, affinális

vagy vérrokonságon belüli átruházásra utalnak, vagy egy „törzs tagjai” és a „főnök” közti átruházásra, aki cserébe köteles nagylelkűséget mutatni.

43. A „leadási kötelezettség” fogalmát a rokoni és szélesebb értelemben társadalmi kontextusra kellene korlátozni, az „adókötelezettség” fogalmát pedig a politikai-vallási szférára. Az az igazság, hogy Somló ezt a két fogalmat világos megkülönböztetés nélkül használta a rokonságon belüli személyközi viszonyok és a „főnök” körül kialakuló viszonyok megjelölésére egyaránt (Somló 1909:164).
44. A rokonságot tekintve Somló felsorolta azokat a kötelezettségeket, amelyek férj és feleség, idősebb és fiatalabb testvérek, vő és anyós, valamint após vagy tágabban a rokonság különböző tagjai közt jönnek létre (Somló 1909:163). Ugyanígy hasonló szolgáltatási kötelezettségek léphetnek fel a kisebb-nagyobb csoportok tagjai között olyan, jól körülhatárolt helyzetekben, mint például az esküvő, az avatási szertartások vagy a temetési rítusok.
45. Az „adókötelezettség” hasznélvezői a „főnökök” (*Hauptlinge*) vagy a kevésbé konkretizálható, „kiemelkedő” férfiak, akik így társadalmi elismerésben részesülnek. Körülöttük igazi „adokapok” (*Geben und Bekommen*) rendszer alakul ki, amelyben tehát nagylelkűen kell viszonzni a kapott ajándékokat (lásd Somló 1909:164). Mindegyik esetben arról van szó, hogy többé-kevésbé megszilárdult a nagyvonalúság kötelezettsége (*die Verpflichtung der Liberalität*).
46. Ezen kapcsolatok többségének nyilvánvaló egyenlőtlensége ellenére a szolgáltatások sosem egyirányúak. Somló ausztrál néprajzi adatokra alapozva azt állította, hogy a „törzsfőnök” egyfajta központnak tűnik, aki körül nagyon élénk az anyagi javak csereforgalma. Egyrészt az ajándékok mind közelebről, mind távolról felé irányulnak, másrészt ő osztja szét őket. Többet kap és többet ad, mint a többiek (Somló 1909:39, 164).
47. Itt körvonalazódik az, amit Thurnwald (1937:19) és őt követve Polányi (1983) a redisztribúció elveként határozott meg, főleg abban az esetben, ha jelen van egy nyilvánvalóan intézményesült politikai hatalom.

„Az ajándékcseré”

48. Somló legjelentősebb elméleti eredménye kétségkívül az „ajándékcseré” (*Geschenkausch*) kérdésének tárgyalása. Ez nagyrészt egy adott „törzs” keretein belül lezajló forgalom, de létrejöttek ilyen cserék más, többé-kevésbé közeli „törzsekkel” is.
49. Törzsi szinten „a kölcsönös adok-kapok” (*das gegenseitige Geben und Nehmen*) a mindennapi élet része, különösen az élelmiszer révén, illetve a különböző szertartások során sokféle javat ruháznak át (Somló 1909:67). A törzsek közötti szinten az ajándékcseré az erőszakos cselekményeket követő kompenzációként bukkan fel (például vérdíj – *Wergeld*), illetve több szertartás lényeges része az értékes tárgyak „cseréje”, amelyek „az előző tulajdonos szellemét” szimbolizálják (Somló 1909:29), és valódi jóindulatát jelzik. Mindenesetre egy ilyen ajándékozási gyakorlat a szövetség különböző formáinak létrehozására, fenntartására és megerősítésére törekszik.
50. Néprajzi adatok felvillantása után Somló megpróbálta elmagyarázni, hogy miért használta ezt a összetett, paradox „ajándékcseré” kifejezést az anyagi javak forgalmának egy formájára. Hiszen ez olyan kifejezés, amely a mi domináns felfogásunkban két, egymástól társadalmilag és morálisan jól megkülönböztetett világra utal. Nagyon szigorúan véve olyan ajándékról van szó, amelyet viszonzás követ (*Geschenk* és *Gegengeschenk* vagy *Gabe* és *Gegengabe*). Ez a szóhasználat már az ókori germánoknál is jól adatható (lásd Mauss 1969:49; 1973:250). Somló maga is jelezte, hogy Griersonéhoz hasonló eredményekre jutott, aki a *The silent trade* (1980) című művében azt állítja, hogy „a megfelelő viszonzás reményében való ajándékozás szokása csaknem egyetemesnek látszik” (Somló 1909:155; 157; 1977:384).^{**}

51. Somló megállapította, hogy „a számunkra ismert csere jogi formája valójában hiányzik a primitív társadalmakban”, és „mi ebből helytelenül arra a következtetésre jutottunk, hogy a csere nem létezik”. Így egyből „nem tulajdonítunk semmiféle jelentőséget az ajándékaiknak” (Somló 1909:156). De – folytatta azonnal Somló –, elkerülve a „csere társadalma” és az „ajándék társadalma” szigorú polaritását, „itt sem a mi ajándékunkról, sem a mi cserénkről nincsen szó, hanem olyan jogügyletről, mely középuitt áll a kettő között. Szorosan körülírt, meghatározott szabályok szerint végbemenő jogügylet ez, mely a mi ajándékunknak és cserénknek ősalakját képezi. E kettő a fejlődés folyamán differenciálódott csak ki ez ősalakból. Az eredeti differenciálatlanságban még mind a két forma együtt van; egészen megtévesztő tehát, ha ez ügyletet mi ajándék szavunkkal jelöljük meg.” (Somló 1909:156; 1977:386–387).
52. Somló tovább folytatta a dekonstrukciót, világosan kifejtette, hogy mennyiben hordozza az ajándék és a csere jellegzetességeit egyszerre az „ajándékcsere”, például mindhárom esetében lényegesek a jól definiált szabályok. Tehát „e jogügylet annyiban hasonlít az ajándékhoz, amennyiben egyoldalú adomány, melynek egyoldalú elfogadás felel meg és amennyiben ez adomány nagysága és egyáltalában az adás ténye az ajándékozó fél egyoldalú elhatározásától függ. Viszont azonban annyiban közeledik a cseréhez, amennyiben az adás viszonzás jegyében történik, sőt erre rendszeren a legszigorúbban kötelez is. Az adomány és a kötelező viszonzás értékére nézve szoros szokványok állnak fenn. Találó elnevezése e jogügyletnek az ajándékcsere szó.” (Somló 1909:156–157; 1977:386.)
53. Ezzel az összetett kifejezéssel Somló ennek a gyakorlatnak az alapvető ambivalenciáját akarja hangsúlyozni. Más szóval Somló számára az ajándékcsere „hibridként” jelenik meg, hogy Mauss kifejezését alkalmazzuk (Mauss 1973:267). Ezért az ajándékcsere nem sorolható a valódi ajándékok kategóriájába, amelyek az emberi önzetlenség kifejezésére szolgálnak, de nem is lehet a kölcsönös érdekek pontos kalkulációjára visszavezetni. Ez a forgalom olyan formája, amely nem az egyenértékűség logikáját követi, ami a kikalkulált piaci csere sajátja, hanem ezt a kettős logikát. Esetében egyszerre kell figyelembe venni a spontaneitást és a kötelezettséget. Spontaneitást, hiszen látszólag az ajándék „az ajándékozó önálló döntése”, és az egyik fél kapja, a másik adja, ugyanakkor valójában kötelezettség, mivel „az ajándék értéke” és a „kötelező viszonzás” kifejezések jól megszilárdult gyakorlatra utalnak.

A nagylelkűségről

54. Az egyéniség hangsúlyozása és az adott közösséghez való tartozás érzése közt feszülő ellentét mellé Somló egy másik, ehhez szorosan kapcsolódó paradoxont vázolt fel. Felismerhetjük tehát a Mauss által világosan kifejtett feszültséget, amely az érdek és az önzetlenség közt húzódik.
55. Hogy megértsük ezt a paradoxont a személyes előnyökre való törekvés és a minden ajándék részét képező feltétel nélküliség közt, meg kell említenünk, hogy az ajándék alapvető jellemvonása a nagylelkűség vagy bőkezűség, amely implikálhatja az egyenrangúak közti rivalizálást vagy két, a szervezeti elvből fakadóan egyenlőtlen pozíció viszonylatát.
56. Somló inkább kerülte a bőkezű gesztusok tárgyalását. Egész könyvében csupán egyszer fordul elő a „bőkezűség kötelezettsége” kifejezés, ráadásul bármiféle kifejtés nélkül. Ez a kötelezettség hasonlít a jól ismert alapelvre, amely szerint „a rang kötelez”, vagyis az embereknek nevükhöz méltóan kell viselkedniük. A nagylelkűség kötelezettsége „egyaránt egy külső előírás és egy belső készítés érvényesülése” (Somló 1909:163). Ezáltal az ajándék paradox természetete még egyszer megerősítést nyert.
57. Viszont jelen van egy másik fogalom, a *Freigebigkeit*, amely a nagyvonalúság, a nagylelkűség és a bőkezűség világára utal. Egy kifejezés, amely egyszerre idézi meg a szabadság (*frei*) és az ajándék (*gebige*) gondolatát.

58. Több néprajzi példa kapcsán Somló ismét visszatért a nagylelkűség, illetve a bőkezűség témájára, hogy kifejtse gondolatait, amelyek a kutatók több generációja néprajzi munkáinak köszönhetően már többé-kevésbé ismertek számunkra. Somló aktualitásának felmérésére már az is elég, ha röviden bemutatjuk az általa védett nézeteket.
59. A *The native tribes of Central Australia*, Spencer és Gillen 1899-es „alpműve” alapján például a nagylelkűséget olyan cselekvésmódnak festette le, amelyben nagyrészt osztozik a csoport tagjainak összessége. Ha valaki ki akarta vonni magát egy ilyen hallgatóság szabály alól, akkor általános rosszallást váltott ki. De valójában a „valamit valamiért” elv érvényesüléséről, vagyis a „csere egy formájáról” van szó, mivel egy ajándékra nem lehet csupán a hála gesztusaival válaszolni. Ez az „adok-kapok” elv jellemző a hétköznapi élet számos területére.
60. De ahhoz, hogy valaki hírnevet, megbecsülést vagy tekintélyt (*Ansehen*) szerezzon, és „híressé váljon nagylelkűségéről” (*Ruf der Freigebigkeit*), felül kell emelkednie a nagylelkű gesztusok reciprocitásán azáltal, hogy többet ajándékozik, mint mások. Persze ahhoz, hogy az ember nagylelkűen tudjon adni, a létszükségleteit meghaladó javakkal kell rendelkeznie. Tehát aki ügyes vadász vagy halász, az megengedheti magának, hogy bőkezű legyen, és így nagylelkű embernek tartsák (Somló 1909:99). A nagylelkűség felértékelődéséből nyilvánvalóan következik a létfeltételek kiegyenlítődének tendenciája. Somló észrevette, hogy a javak ezen forgalma olyannyira „kiegyenlítő” hatású (*ein nivellierender Güterumlauf*), hogy megakadályozza a csoporttagok közti jelentős differenciálódást (Somló 1909:149–150). A „levelling mechanism” gondolata egyébként felbukkan az antropológiai irodalomban, különösen azokban a művekben, amelyek a vadászó-gyűjtögető társadalmakról szólnak (lásd például Woodburn 1982:442, 445–447; Ingold–Riches–Woodburn, ed. 1988:57, 62, 264–267; valamint Boehm 1993).

Egy előfutár

61. Somló művében azonban van egy tagadhatatlan ellentmondás. Egyrészt olyan néprajzi adatokat hozott, amelyek szükségszerűen hiányosak, és nagyrészt utazók leírásaiból erednek. Ez alól kivétel az ausztrálok esete, többek közt Grey, Howitt és főleg Spencer és Gillen munkáinak köszönhetően.¹¹ Másrészt olyan kérdéseket vetett fel, amelyeket a mai antropológia is feltesz magának, persze a számos, terepmunkán alapuló monográfiára támaszkodva. Ilyenek például az osztozás és a reciprocitás, a presztízs, valamint a rivalizálás elvére és gyakorlatára vonatkozó kérdésfelvetések, amelyek a „primitív társadalmakról” szóló mai bőséges szakirodalomban is gyakran felmerülnek. Somló haladó álláspontját az ajándék kérdésével kapcsolatban kétségkívül csak részben tudta alátámasztani a rendelkezésére álló néprajzi adatokkal. Ezért – nyilvánvaló pozitívista óvatossága ellenére – munkájának egy része elméleti spekulációkból áll. Ezeket a klasszikus antropológia első munkáival támasztotta alá.
62. Még sok évvel Somló művének megjelenése után is szakmai viták tárgya volt például Bücher nézeteinek, valamint az ellentétes álláspontnak az elutasítása. Bücher szerint ugyebár az „első ember” be lett volna zárva az állítólagos „előgazdasági” szintre, és megelégedett volna a saját vagy családja érdekeivel, míg a másik álláspont meg van győződve a javak forgalmának létezéséről a törzsi és a törzsek közötti szinten.
63. Malinowski nagyon világosan kijelentette, hogy előtte „kevés igazi, tisztességes munka” született a primitív gazdaságról (Malinowski 1989:143).¹² Mivel nem ismerte az olyan előfutárokat, mint Somló, Malinowski úgy gondolta, hogy felfedezőként szerepelhet, amikor bejelentette központi tézisének, mely szerint az ajándék logikája határozza meg a „törzsi élet” egészét és a „törzsek közötti cserét”, és amikor ugyanazzal a lendülettel hártotta el a kommunista és az individualista szélsőséget (Malinowski 1989:227–228). Ily módon bírálta „az elterjedt, téves elképzelést, amely szerint a vadak természete teljesen az önérdek köré szerveződik”, és „[...] egy másik gyakori téveszmét, a vadak primitív kommunizmusát. Ez utóbbi ugyanúgy nem fedi a valóságot, mint a homlokegyenest ellenkező elképzelés a pénzsóvár bennszülöttről, aki semmit sem

- tesz önzetlenül.” (Malinowski 1989:156.) Gyökeret vert tehát az a gondolat, amely mára már magától értetődik, hogy a primitív társadalom társadalmilag intézményesült és szabályozott „gazdasággal” rendelkezett, ez az, amit Somló nagyon precízen igyekezett bemutatni.
64. Malinowski, miután rámutatott az individualizmus és kollektívizmus hibás antitézisére, és erőteljes kritikával illette Durkheim és iskolája „holizmusát” és „szociologizmusát” (Malinowski 1980:38, 41), legerősebben a primitív kommunizmus elképzelését támadta (Malinowski 1980:9, 13, 16). És végeredményben a trobriandiai életének individualista és önzékeny aspektusát olyannyira hangsúlyozta, hogy maga is az általa korábban elítélt egyik szélsőség hangoztatójává vált (Malinowski 1980:24–25, 53).
65. Mauss ugyanígy, nagyon későn, Malinowski figyelmeztetését követve erőteljesen árnyalta a durkheimi álláspontot a „horda” amorf voltát illetően, amelyet Durkheim úgy látott, hogy az „igazi társadalmi protoplazma lenne ez, a csíra, amelyből valamennyi társadalmi típus kisarjad” (Durkheim 1986:147). Mauss egy 1931-ben írott szövegében így nyilatkozott: „Eredetileg valamennyien osztottuk azt a kissé romantikus elképzelést, hogy a társadalmak egy töről sarjadtak, hittünk a horda, majd a klán teljesen amorf voltában és az ebből következő kommunizmusban. Talán már több évtizede próbálunk ettől megszabadulni, nem mondom, hogy az elképzelés egészétől, hanem ezen gondolatnak egy számottevő részétől. Láthatjuk a szervezettséget a társadalmi szektorokon belül és azt, hogy ezen szektorok belső szerveződése, majd egymás közti általános szerveződése minként hozza létre úgy általában véve a társadalmi létet.” (Mauss 1969:13.)
66. De még a formalisták és a szubsztantivisták vitája is ebbe a szakadásba torkollott a hatvanas években. Például egy formalista „romantikusként” tartja szubsztantivista ellenfelét, mert az bizonyos értelemben védelmezi a „primitív kommunizmust” (lásd Cook 1968:209, 213, 225). A fogalmak módosulása ellenére nyilvánvaló, hogy visszatérő témáról van szó, amely a nyugati etnocentrizmus legszigorúbb szabályai alapján tipikusan az archaikus társadalmaknak egy „kollektivista” és egy individualista felfogását állítja szembe. Az egyik oldalon a feltétel nélküli nagylelkűség és szolidaritás idealizmusa, a másikon a törvényszerűen mindig és mindenhol önzékeny természettől vezérelt emberi természet realitása. E szembeállítás eredményeképpen a „primitív kommunizmus” gondolata helyére a „primitív kapitalizmusé” kerül.
67. Felesleges tovább sorolni az egészen aktuális példákat annak bizonyítására, hogy Somló valódi előfutár. Azzal, hogy elvetette az individuális és a kollektív alapvető dichotómiáját, elutasította az ezzel járó felfogást is, mely szerint a „Naturvölker” egyet jelent a természeti, vagyis a közvetítettség nélküli emberrel, aki tehát nem társadalmi, hiszen nincsenek intézményei, nincs közvetítettsége. Egyszerre kérdőjelezi meg radikálisan a kommunizmus vagy a primitív önzékenység békés közvetítetlenségét egy szűk csoport keretein belül, és támadja az individualizmus vagy primitív egoizmus erőszakos közvetítetlenségét.
68. A természeti embernek ezt a kettős narratíváját Somló nagyon világosan egy evolucionista perspektívába helyezte, a valódi társadalom kialakulása előtti időkbe. Még egyszer cáfolta könyve végén a két szélsőséges nézetet arról, hogy „egyének egymástól elszigetelten létezhetnek”, vagy hogy „egyének csoportjai teljes mértékben egyesülhetnek”. Mindezt azért tette, hogy megvédje elméletét, amely szerint az anyagi javak forgalmának rendszerét „egymástól kölcsönösen függő egyének és csoportok” alakították ki (Somló 1909:177).
69. Egyszóval, ha feltesszük, hogy kezdetben az ember elszigetelt és nem társadalmi lény volt, akkor a történelmet elkerülhetetlenül fokozatos szocializálódásnak látjuk majd, egészen a modern ember végső, „civilizált” és „domesztikált” formájáig. Ha viszont abból a szinten nem egészen társadalmi jellegű elképzelésből indulunk ki, amely szerint az egyének „egyesülhetnek”, akkor viszont elfogadjuk az egyén minél teljesebb felszabadítására irányuló történelmi folyamat szükségességét.

Mindez világosan megmutatta, hogy mennyire komolyan kellene vennünk azt a rövid lábjegyzetet, amelyet Mauss Somlónak szentelt. Sőt felmerül a kérdés: nem kellene az utóbbinak igazságot szolgáltatnunk, hogy megkaphassa az őt megillető helyet az ajándék témájával foglalkozók sorában?

A tanulmányt Szijártó Éva fordította

A tanulmány első megjelenése:

Un précurseur de Mauss. Felix Somló et la question du don. *Social Anthropology* 7(2):189–202. 1999

JEGYZETEK

1 A jog- és az államtudomány doktora (1895, illetve 1896). 1896–1897-ben a lipcsei, illetve a heidelbergi egyetemen végezte tanulmányait. 1903-tól egyetemi oktató. A kolozsvári és a budapesti egyetemen többek közt közjogot és jogfilozófiát oktatott. 1920-ban öngyilkosságot követett el Kolozsváron, hogy jelezze, számára elfogadhatatlan, hogy ez a város és egyeteme már nem Magyarországhoz, hanem Romániához tartozik (Johnston 1985:217). A szorosán vett jogon kívül Somló élénk érdeklődést mutatott a szociológia és az antropológia iránt is. A *Der Güteverkehr in der Urgesellschaft* című művének kívül meg kell említeni A leíró szociológia megalapozásához (1909) című munkáját, amelyről Mauss közölt ismertetést a *L'année sociologique* című folyóiratban (Mauss 1969:375–377). Bővebb életrajzért és bibliográfiáért lásd Somló 1926, a *Der Güteverkehr in der Urgesellschaft* rövid bemutatását pedig lásd Sárkány 1977.

2 Polányi Károly, aki ugyanazokból a forrásokból merített, mint Mauss, azaz Malinowski, Boas és Thurnwald műveiből, nagyon későn, meglepve fedezte fel Somló jelentős eredményeit. Így egy 1948. november 12-én kelt levelében (a Columbia Egyetem [New York] archívumában), amelyet egy barátjának címzett, aki az Egyesült Államokba emigrált, megemlítette, hogy Mauss utalásának köszönhetően fedezte fel a *Der Güteverkehr in der Urgesellschaft*-ot. Miközben bírálta az *Urgesellschaft* fogalmát, amely szerinte idejétmúlt, Polányi Somló szövegében „a divatos utilitáriánus pszichológiával szemben megfogalmazott bátor és alapos kritikát” látott. Azt állította, hogy ez a szöveg „rengeteg, új távlatokat nyitó ötletet és hipotézist tartalmaz, amelyek azóta beigazolódtak”. Számára „Malinowski és Thurnwald 1920 körüli felfedezései” megerősítették a „Somló által javasolt téziseket”. Kétségkívül „egy nemzedékkel megelőzte korát a primitív népek gazdaságának megértésében”. Polányi súlyos vallomással zárta levelét: „mindig szégyellni fogom, hogy minderről semmit sem sejtve, írtam hozzá doktori disszertációm 1908-ban”.

3 További bizonyítékát annak, hogy bizonyos értelemben Somlót kitörölték az antropológiai emlékezetből, nevének variációiban láthatjuk. Mauss összes műveinek harmadik kötetében és a *Tanulmány az ajándékról* két angol fordításában (1954 és 1990) Somló neve Szomlo, Samlo és Sondo formában tűnt fel.

4 A mű három részből áll: 1. „Fragestellung [Kérdésfelvetés]”, amely pontosan kifejti a cím két központi fogalmát: „Güterzirkulation [A javak cseréje]” és „Urgesellschaft [Őstársadalom]” (3–12. p.) 2. néprajzi példák (15–151. p.) 3. elemzés és a következtetések (155–177. p.).

5 Például Durkheim képviselte ugyanezt a hozzáállást. A vallási élet elemi formáiban (1912) próbált „közel jutni az eredet-hez”, de ennek a fogalomnak teljesen viszonylagos értelmet adott. És valóban nem beszélt „abszolút, őseredeti kezdetről” (Durkheim 1979:11).

6 Somlónál, aki Maunier-ra hivatkozott „a klánok közti munkamegosztásból egyenesen következik a kasztok megjelenése” (Somló 1909:159).

7 Somló bízik „Durkheim gyakorlott szemében” (Somló 1909:162), aki ennek a műveletnek „nyilvánvalóan vallási eredetet” tulajdonít. Szerinte „az egyik fél a másiknak tabu”, és „a hely, ahol találkoztak, szintén szent volt”. Durkheimben felmerült a kérdés, hogy vajon „mi ruházta azt a jelleget a helyre és az oda kötődő kapcsolatokra” (Durkheim 1975:337). És elismerte, hogy nem tudja megválaszolni.

8 Tekintetbe véve a Somló által alkalmazott módszereket, ahogy ő maga is jelezte, a nehézséget számára nem az okozta, hogy meggyőződjön arról, hogy az öröklési jog létezik, hanem hogy miként jelentkezik ez a jog a számunkra hozzáférhető legkezdetlegesebb társadalmi szinten. Somló különböző néprajzi példákon keresztül kísérelte meg bemutatni, hogy a halál pillanatával megvalósul a javak generációk közti forgalma (Somló 1909:174).

9 Leroy, egy nagyrészt elfeledett szerző is írt egy nagyon helytálló kritikát Bücher álláspontjáról (Leroy 1925; Gastellu 1975).

* Sárkány Mihály fordítása (Sárkány 1977:518). Gérald Berthoud „ajándékszolgáltatásnak” (*prestation de don*) fordította a német kifejezést. (A ford.)

10 Lásd az angol tributary gift-giving kifejezést (például Gregory 1982:5).

** Somlónak, bár nem a teljes műve, de egy rövid összegzése a témáról magyarul is megjelent (Somló 1977), ezért a továbbiakban a német mű oldalszáma mellett a magyarét is megjelentetem azokban az esetekben, amikor onnan tudom idézni Somló szavait. (A ford.)

11 Ezekről a szerzőkről lásd bővebben Hiatt 1996.

12 Malinowski ezt az állítását Koppersre (1915–1916) alapozta, aki egy folyóiratban összegezte a gazdasági néprajzi kutatókat anélkül, hogy például Somló nevét megemlítené volna.

IRODALOM

BARNARD, ALAN

1993 Primitive communism and mutual aid. Kropotkin visits the Bushmen. *In* Socialism. Ideals, ideologies, and local practice. C. M. Hann, ed. 27–42. London: Routledge.

BOEHM, CHRISTOPHER

1993 Egalitarian behavior and reverse dominance hierarchy. *Current Anthropology* 34(3):227–254.

BÜCHER, KARL

1898 Die Entstehung der Volkswirtschaft. Tübingen: Lauppsche Buchhandlung.

COOK, SCOTT

1968 The obsolete “anti-market” mentality: a critique of the substantive approach to economic anthropology. *In* Economic anthropology: Reading in theory and analysis. E. E. Leclair – H. K. Schneider, eds. 208–228. New York: Rinehart and Winston.

DURKHEIM, ÉMILE

1975 Textes. 3. Fonctions sociales et institutions. Paris: Minuit.
1986 [1893] De la division du travail social. Paris: PUF.
1979 [1912] Les formes élémentaires de la vie religieuse. Paris: PUF.

FREUD, SIGMUND

1982 [1913] Totem et tabou. Paris: Payot.

GASTELLU, JEAN-MARC

1975 Un économiste fourvoyé en anthropologie: Olivier Leroy. *Cahiers Internationaux de Sociologie* 59:315–336.

GODELIER, MAURICE, ÉD.

1974 Un domaine contesté. L’anthropologie économique. Paris – La Haye: Mouton.

GREGORY, CHRIS A.

1982 Gifts and commodities. London: Academic Press.

GRIERSON, P. J. HAMILTON

1980 The silent trade. *Research in Economic Anthropology* 3:1–74.

HIATT, LESTER R.

1996 Arguments about aborigines. Australia and the evolution of social anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.

INGOLD, TIM – RICHES, DAVID – WOODBURN, JAMES, ED.

1988 Hunters and gatherers. 1. History, evolution and social change. Oxford: Berg.

JOHNSTON, WILLIAM M.

1985 L’esprit viennois. Une histoire intellectuelle et sociale, 1848–1938. Paris: PUF.

KAHN, JOEL S.

1990 Towards a history of the critique of economism. The nineteenth-century German origins of the ethnographer’s dilemma. *Man* 25:230–249.

KOPPERS, P. WILHELM

1915–1916 Die ethnologische Wirtschaftsforschung. Eine historisch-kritische Studie. *Anthropos* 10–11: 611–651, 971–1079.

- KÖCKE, JASPER
1979 Some early German contributions to economic anthropology. *Research in Economic Anthropology* 2:119–167.
- LEE, RICHARD B.
1988 Reflections on primitive communism. In *Hunters and gatherers. 1. History, evolution and social change*. Ingold, Tim – Riches, David – Woodburn, James, eds. 252–268. Oxford: Berg.
- LEROY, OLIVIER
1925 Essai d'introduction critique à l'étude de l'économie primitive. Les théories de K. Buecher et l'ethnologie moderne. Paris: Geuthner.
- LÉVI-STRAUSS, CLAUDE
1967 [1947] Les structures élémentaires de la parenté. Paris – La Haye: Mouton.
- LOCKE, JOHN
1984 [1690] *Traité du gouvernement civil*. Paris: Flammarion.
- LOWIE, ROBERT H.
1970 [1920] *Primitive society*. New York: Liveright.
- MALINOWSKI, BRONISŁAW
1980 *Trois essais sur la vie sociale des primitifs*. Paris: Payot.
1989 [1922] *Les argonautes du Pacifique occidental*. Paris: Gallimard.
- MAUNIER, RENÉ
1927 Recherches sur les échanges rituels en Afrique du Nord. *L'Année sociologique* 2:11–97.
- MAUSS, MARCEL
1968 *Œuvres 1. Les fonctions sociales du sacré*. Paris: Minuit.
1969 *Œuvres 3. Cohésion sociale et divisions de la sociologie*. Paris: Minuit.
1973 [1925] *Sociologie et anthropologie*. Paris: PUF.
- POLÁNYI KÁROLY
1983 *La grande transformation. Aux origines économiques et politiques de notre temps*. Paris: Gallimard.
- SÁRKÁNY MIHÁLY
1977 Somló Bódog az ősi társadalom gazdaságáról. *Szociológia* 6(4):516–521.
- SOMLÓ BÓDOG
1909 *Der Güterverkehr in der Urgesellschaft*. Bruxelles et Leipzig: Misch et Thron. /Notes et Mémoires de l'Institut de Sociologie Solvay, Fascicule 8./
1926 *Gedanken zu einer ersten Philosophie*. Berlin–Leipzig: de Gruyter.
1977 A gazdaság őskorából. In *Az ősi társadalom magyar kutatói*. Zsigmond Gábor, szerk. 383–409. Budapest: Gondolat.
- SPENCER, SIR BALDWIN – GILLEN, FRANCIS JAMES
1899 *The native tribes of Central Australia*. London Macmillan.
- THURNWALD, R.
1937 [1932] *L'économie primitive*. Paris: Payot.
- WOODBURN, JAMES
1982 Egalitarian societies. *Man* 17(3):431–451.